

Дічек Н. П.

Інститут педагогіки НАПН України

Київ, Україна

Анотація. На підставі архівних джерел висвітлено історичні підвалини започаткування в Україні (початок 1930-х рр.) на державному рівні систематизованого наукового дослідження дітей з особливими потребами. Охарактеризовано діяльність наукових інституцій (сер.1940-х-сер.1950-х рр.), які розробляли питання вивчення, освіти, медико-педагогічної корекції і соціалізації глухих, сліпих, з вадами ментального розвитку дітей.

Ключові слова: діти з особливими потребами, Лікувально-педагогічний інститут фізичної дефективності, Науково-дослідний інститут дефектології, Інститут спеціальної педагогіки, диференціація дітей з особливими освітніми потребами

Наукове узасаднення в Україні діяльності педагогів і вихователів, які опікувалися розвитком й освітою дітей з проблемами психофізіологічного розвитку, пов'язується з організацією у 1931 р. у Харкові науково-дослідної установи – Лікувально-педагогічний інститут фізичної дефективності. Його директором призначили вже тоді відомого вченого, автора методики навчання сліпоглухонімих дітей І.Соколянського. Однак, внаслідок політичних репресій, які в Україні розпочалися вже у 1930 р. («справа СВУ»), науковець двічі зазнав арештів (1933р. та 1937 р.), через що діяльність інституту було згорнуто вже у 1933 р. [2], , а в УСРР фактично призупинилися наукові дослідження в галузі дитячої дефектології, які базувалися на результатах

експериментальної педагогіки або педології. Додамо, що з середини 1930-х рр. останню партійним рішенням визнали «шкідливою наукою».

З архівних джерел встановлено [3;2], що заклад як самостійна одиниця за назвою Науково-дослідний інститут дефектології НКП УРСР (далі – НДІД) поновив роботу 1944 у м. Києві. Його діяльність тривала до січня 1955р., коли внаслідок заходів влади з «поліпшення організаційної структури та усунення надмірностей у штатах адміністративно-управлінського апарату системи МО УРСР» [6], НДІД як відділ увійшов до складу Українського науково-дослідного інститут педагогіки УРСР. Відновлення діяльності НДІД як самостійної науково-дослідної установи за назвою Інститут спеціальної педагогіки розпочалося 1993 р. З 2001 р. його назва – Інститут спеціальної педагогіки, а в 2019 р. установі було присвоєно ім'я відомого українського вченого-дефектолога, першого президента НАПН України академіка М.Д.Ярмаченка.

Починаючи з 1944 р. НДІД в Україні був єдиною установою, яка здійснювала кваліфікований науковий супровід розвитку мережі і системи спеціальної освіти, сприяла формуванню наукової школи дефектології на українських теренах. Спочатку Інститут складався з 6 відділів – сурдопедагогіки (керівник П.Гусликий), тифлопедагогіки (керівник А.Ганджій), олігофренопедагогіки (керівник А.Кремінський), професійного навчання (керівник І.Петрович), підготовки кадрів (педагогічно-медична консультація – керівник професор М.Перельмутер), логопедії (керівник Є.Перельмутер), а з 1947р. мав 5 відділів, бо було скорочено відділ професійного навчання. Чисельність співробітників коливалася від 22 (на час відкриття) до 14 осіб (на час закриття) [3;4], .

У складних повоєнних умовах (зокрема малого фінансування організації наукових пошуків) співробітники НДІД спромоглися зробити внесок у забезпечення роботи спеціальних шкіл України необхідними навчальними програмами і підручниками, хоча у цей час продовжував існувати істотний брак

навчальних книг. Тому створені науковими співробітниками різноманітні методичні розробки і рекомендації з навчання і виховання різних категорій дітей з психофізичними вадами були надзвичайно затребуваними шкільною практикою. В обставинах нестачі навчально-методичної літератури і наявності великої кількості нефармових практиків у спецшколах напруження Інституту, тиражовані склографічним способом, були «швидкою терміною допомогою» школі, так само, як і відвідування науковцями спецшкіл для консультування вчителів і вихователів.

Щоб кількісно охарактеризувати поле діяльності НДІД, зазначимо, що до 1941 р. для дітей з особливими потребами діяло 136 спеціальних шкіл, де навчалося 14595 дітей (83 школи глухонімих (9419 дітей), 17 шкіл незрячих (957 дітей), 27 шкіл для розумово відсталих (3049 дітей), 1 школа для оглухлих (180 дітей), 1 школа для слабкозорих (60 дітей), 3 школи для дітей з розладами мови (252 дитини), 4 школи з особливим режимом (678 дітей) [1, с.5], а наприкінці 1940-х рр. свою роботу поновили 85 спецшкіл, де навчалося 9502 учні (48 шкіл глухонімих (5637 дітей), 14 шкіл незрячих (1031 дитина), 22 допоміжні школи (2809 дітей) [1, с.9]. Однак залишалася значна кількість дітей, не охоплених необхідним навчанням.

Вивчаючи стан навчально-виховного процесу в школах, співробітники ініціювали важливі зрушення з поглиблення диференціації дітей з психофізичними вадами, що посилювало індивідуалізацію освіти; укладали навчальні програми для шкіл і класів глухих дітей-переростків, для дітей-алаліків, для логопедичних кабінетів; обґрунтували необхідність диференціації глухих дітей на 4 категорії – глухі, туговухі, пізно оглухлі і діти з рештками слуху й внесення відповідних змін у навчальний процес. Водночас формою доцільної і затребуваної у тих умовах методичної допомоги вчителям і вихователям вважаємо видрук (на ротаторі) і розсилання, наприклад, у 1953 р. до спецшкіл 23 методичних розробок науковців А. Ганджія, Р. Фрідлянд, Н. Правдіної, П. Гуслистого, А. Смалюги, В. Любченка [5].

Ураховуючи малочисельність наукового складу НДІД, здійснені зусилля його співробітників варто оцінювати як вагомому допомозі у вирішенні практичних потреб розбудови в республіці системи індивідуалізованих закладів для дітей з особливими потребами. Встановлено, що ключові завдання Інституту полягали у складанні (або переробленні з російськомовних зразків) підручників і навчальних програм, переважно для задоволення освітніх потреб україномовних учнів; здійсненні методично-консультаційної роботи у вимірі і України, і окремих спеціальних шкіл, що сприяло поглибленню індивідуалізації навчально-виховного процесу; вивченні й актуалізації кращих досягнень практичних працівників, широкому оприлюдненні корисних прикладів педагогічного досвіду.

У 1948-1953 рр. науковці НДІД стали авторами низки навчальних книг – переважно читанок з української мови для допоміжної школи і шкіл глухих (М. Грищенко, П. Гуслистий, П. Гуслиста, А. Смалюга), які не один рік використовувалися у спецшколах України і задовольняли освітні потреби україномовних дітей [6]. На той час вагомими слід вважати й узагальнені співробітниками здобутки кращого педагогічного досвіду українських шкіл, які науковці поширювали серед педагогічних працівників і слугували затребуваною методичною допомогою. Новаторським здобутком вважаємо розроблення норм оцінок з української мови (для 1–7 класів) і арифметики для допоміжної школи, навчальних програм для дітей імбецилів, для глухих дітей з затримкою розумового розвитку, а також поглиблення індивідуалізації навчання глухих засобами звукової апаратури, сприяння покращенню стану комплектації спецшкіл та професійної підготовки учнів з особливими потребами. Обстеження стану навчально-виховної роботи давало науковцям підстави для порушення перед Міністерством освіти УРСР таких важливих питань, як організація окремої школи для дітей з розладами мови (за різних патологічних причин), диференціація шкіл для сліпих (за ступенем сліпоти) і глухих (за ступенем глухоти). підпорядковувався, відсутністю необхідних

матеріально-фінансових ресурсів. Останнє пояснювало і малочисельність, і невисокий науковий потенціал складу працівників Інституту (серед 14 осіб лише 2 були кандидатами педагогічних наук, 1 – філологічних наук) [2].

Водночас, вивчення планів роботи, звітів інституту (1944-1953) [матеріали фонду №5128 (ЦДАВО України) вперше проаналізовані й введені автором у науковий обіг) та його окремих співробітників, яких у різні роки працювало від 22 до 17 осіб, засвідчує відсутність здійснення ґрунтовної експериментально-дослідної роботи, яка мала б становити осердя наукових пошуків. Такий стан справ можна пояснити, по-перше, підпорядкованістю установи Міністерству освіти УРСР, яке скеровувало діяльність вчених на надання у першу чергу допомоги практикам в організації навчально-виховного процесу у спеціальних школах, на консультування вчителів і батьків, а не на наукові дослідження; по-друге, неналежним матеріально-фінансовим забезпеченням. Останнє пояснювало і малочисельність, і невисокий науковий потенціал складу працівників Інституту (серед 14 осіб лише 2 були кандидатами педагогічних наук, 1 – філологічних наук). Разом з тим, потенційно науковий склад НДІД не мав належних умов і можливостей виконувати серйозні експериментальні дослідження. Слід також ураховувати посилення у цей час ідеологічно-репресивного тиску на інтелігенцію у руслі запобігання «низькопоклонству перед Заходом» і культивування боротьби з космополітизмом, що не сприяло психолого-педагогічним дослідженням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грищенко М.М. Невпинно підносити якість роботи спеціальних шкіл. К., МО УРСР, НДІ дефектології, 1950. 43 с.
2. Дічек Н.П. Практико орієнтована діяльність українського Науково-дослідного інституту дефектології у контексті індивідуального навчання дітей із вадами розвитку (кінець 1940-х – середина 1950-х років). *Особлива дитина*. 2017. №3. С. 47–59.

3. ЦДАВО України , ф.5128, оп.1, спр.20, 48 арк.
4. ЦДАВО України , ф.5128, оп.1, спр. 27, 88 арк.
5. ЦДАВО України , ф.5128, оп.1, спр.30, 20 арк.
6. ЦДАВО України , ф.5128, оп.1, спр.40,86 арк.